

Gediminas Petrauskas

Lietuvos partizaninio karo vietų žvalgymai Žemaitijos nacionaliniame parke

2019 m. rugpjūtį ir rugsėjį LLKŪS žvalgė Lietuvos partizaninio karo vietas Žemaitijos nacionaliniame parke: partizanų bunkerio aplinką Pamedžių (Montvidinės) miške ir Lietuvos laisvės armijos Vanagų karinės stovyklos vietą Plokštinės miške (abi Plungės r., Platelių sen.). Tyrimų metu kartu su VŠĮ „Ceklio kuršiai“ ir Žemaitijos nacionaliniu parku surengtos laisvės kovų atminimo stovyklos. Aptikti radiniai perduoti saugoti į KM.

Pamedžių (Montvidinės) miško partizanų bunkeris yra Žemaitijos nacionaliniame parke, 830 m į R nuo Dovainių (Dvarviečių, Užpelkių) kapinyno (UK 5476), 450 m į Š nuo melioracijos kanalu paverstos Notės dešiniojo kranto, 200 m į R nuo Lesčio ežero, Pamedžių miško 2102 kvartalo V dalyje (LKS94 X6219678; Y364303). Bunkeris įrengtas eglyne su nedideliu lazdynų pomiškiu, ŠR–PV kryptimi pailgos 2,5–3 m aukščio smėlingos kalvos R dalyje. 1943 m. tarybinis karinis topografinis žemėlapis (M1:50 000) liudija, kad partizaninio karo metais miškas buvo mažesnis nei šiandien, bunkerį nuo pamiškės skyrė 200 m atstumas. Šiandien partizanų bunkeris yra atokioje vietovėje, tačiau anuomet už 400–600 m į P ir PR nuo jo stovėjo 3 Užpelkių kaimo sodybos.

Bunkerio vietoje išlikusi keturkampė 3x2,6 m dydžio, iki 1 m gylio Š–ŠV – P–PR kryptimi (160–340°) orientuota duobė nuslinkusiais šlaitais (1 pav.). Pasakojama, kad bunkerį kasinėjo sribai: duobės gylis R pusėje tesiekia 75 cm, P šlaitas užgriuvęs, nukastas, vos 20 cm gylio. Duobės P pusėje pastebimos 75 cm ilgio,

80 cm pločio įėjimo žymės. Reljefas bunkerio vietoje nežymiai žemėja PV kryptimi – duobės Š pusė iškilusi iki 50 cm aukščiau nei jo įėjimas (H_{abs} 160,40–160,95 m). Aplink bunkerio duobę pastebima neaiškios kilmės duobelį.

Istorijos šaltiniai liudija, kad speiguotą 1950 m. gruodžio 10 d. rytą MGB kareiviai kartu su Salantų sribais apsupo Pamedžių (Montvidinės) miške buvusį partizanų bunkerį. Nepavykus įkalbėti partizanus pasiduoti, bunkerio prieigose kilo kautynės, per kurias žuvo 3 Žemaičių apygardos Kardo rinktinės Platelių kuopos Auklėtinio būrio laisvės kovotojai: Vincas Platauna-Audra (g. 1929 m.), Juozapas Sakalauskas-Pelėda (g. 1928 m.) ir Pranas Sereckis-Ąžuolas (g. 1931 m.). Sunkiai sužeistas būrio vadas Ignacas Žabinskis-Auklėtinis (g. 1931 m.) buvo suimtas gyvas ir 1951 m. spalio 11 d. sušaudytas Vilniuje. Teigiama, kad kautynės truko dvi valandas, į bunkerį buvo įmesta keletas rankinių granatų, o pats bunkeris buvo dviejų dalių; apieškant bunkerį surasta automatinių šautuvų (LYA, f. K-1, a. 58, b. 35892/3, t. 1, l. 5; t. 2, l. 210).

1 pav. Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio duobė iš V. G. Petrausko nuotr.

Fig. 1. The Pamedžiai (Montvidinė) Forest bunker pit, as seen from the W

2 pav. Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio aplinkoje aptikti radiniai: 1 – bato pasagėlė; 2 – amunicijos dirželio sagtelė. G. Petrausko nuotr.

Fig. 2. Finds discovered in the vicinity of the Pamedžiai (Montvidinė) Forest bunker: 1 – a heel plate; 2 – an ammunition belt buckle

3 pav. Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio aplinkoje aptiktas lenktinis peiliukas. G. Petrausko nuotr.

Fig. 3. A folding knife discovered in the vicinity of the Pamedžiai (Montvidinė) Forest bunker

Partizanų žūtį mena šalia bunkerio duobės augančioje eglėje įrėžtas kryželis. Tačiau bunkerio ir partizanų žūtis vieta deramo valstybinių institucijų ir visuomenės dėmesio nesulaukė. Čia niekuomet nevyko minėjimai, ši vieta ilgai nebuvo įamžinta, nėra žinoma ir žuvusių laisvės kovotojų palaikų užkasimo vieta. Istorinių įvykių amžininkui Vytautui Divizinskui nurodžius tikslią bunkerio vietą, dėmesį į Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerį ir žuvusius partizanus pirmasis atkreipė Lietuvos partizaninio karo rekonstruktorius Aurimas Rapalis.

Bunkerio vietoje surengtų žvalgymų metu rinkti archeologiniai duomenys apie partizanų ginkluotę ir buitį, tikslintos istorinės žinios apie bunkerio prieigose kilusias kautynes. Siekiant

nustatyti pagrindines radinių koncentracijas, metalo iešikliais į skirtingas puses nuo bunkerio duobės išžvalgyti keturi 20 m ilgio, 3,5 m pločio ruožai. Išsamūs žvalgymai apėmė beveik 300 m² plotą, tačiau bunkerio duobės paviršius netikrintas. Už šių ruožų surasti radiniai buvo atsitiktinio pobūdžio, čia sistemingi archeologiniai žvalgymai nevykdyti.

Žvalgant Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio aplinką aptikti 159 radiniai. Net du jų trečdalius sudaro rusiški šaudmenys – iš viso surastos 107 šovinių tūtelės ir kulkos (67,3 % visų radinių). Tai 27 pistoleto kulkosvaizdžio PPŠ ir 30 7,62x54R mm kalibro šovinių tūtelė, 29 7,62x25 mm kalibro ir 20 7,62x54R mm kalibro šovinių kulkų; dar vienos stipriai deformuotos kulkos kalibro nustatyti nepavyko. Atsižvelgiant į tai, kad visos 7,62x25 mm kalibro šovinių tūtelės pagal būdingus įmušimus ant dugno skiriamos pistoletui kulkosvaizdžiui PPŠ, daroma prielaida, kad šiam ginklui turi priklausyti ir žvalgant aptiktos to paties kalibro kulkos. Tuo metu 7,62x54R mm kalibro šovinių tūtelės ir kulkos galėjo būti iššautos tiek iš karabino „Mosin“, tiek pusiau automatinio šautuvo SVT.

Sprendžiant iš pistoleto kulkosvaizdžio PPŠ šovinių tūtelėlių ženklavimo, prie Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio daugiausia šaudyta 1947 ir 1948 m. pagamintais šoviniais. Ženklavimas ant 7,62x54R mm kalibro šovinių tūtelėlių dugnų daugeliu atvejų neįžiūrimas, tačiau čia pastebėta tūtelė su 1936 ir 1940 m. pagaminimo data. Šalia bunkerio duobės surastos stipriai deformuotos 7,62x54R mm kalibro kulkos liudija, kad bunkeris buvo apšaudytas iš nedidelio atstumo ir daugelis kulkų susmigo tiesiai į žemę. Su bunkerio prieigose kilusiomis kautynėmis taip pat siejamos rusiškų rankinių granatų RG-42 dalys: 3 granatų žiedai, 3 sprogdiklių fragmentai (ant vieno išlikę raudonų dažų likučių) ir atskirai – sprogdiklio įškimo

vieta, 2 dūžikliai, 7 korpuso ir skeveldrinių žiedų dalys, detonatoriaus fragmentas. Tai mažiausiai 3 rankinių granatų dalys.

Konstrukcijos radinių grupei skiriama 13 fabrikinių vinių ir viena vinutė, aprangos reikmenimis laikomos dviejų užspaudžiamų sagų dalys ir bato pasagėlė (2:1 pav.), ekipuotės – amunicijos dirželio sagtelė (2:2 pav.). Iš buities reikmenų minėtina dubenėlio dalis, lenktinis peiliukas kaulinėmis kriaunomis (3 pav.), dildė ir vaistų buteliuko dangtelis. Nedidelis su partizanų buitimi siejamų radinių skaičius yra nebūdingas bunkerio aplinkai, tačiau daugiau buities reikmenų, tikėtina, būtų surasta bunkerio vietoje atliekant detaliuosius archeologinius tyrimus. Be šių radinių, žvalgant bunkerio aplinką aptikta pasagvinė, 16 vielos gabalėlių (vienas – nuo spygliuotos vielos) ir 3 nežinomos paskirties detalės.

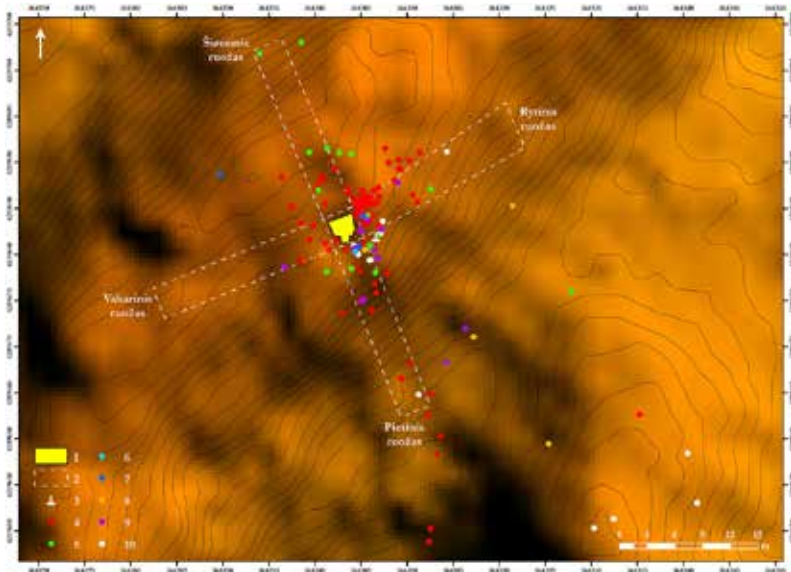
Archeologiniai žvalgymai parodė, kad radiniai prie Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio pabirę 70x25 m dydžio teritorijoje (4 pav.). Vis dėlto daugiausia jų surasta 18x14 m dydžio

plote ties bunkerio duobe, o pagrindinis radinių telkinys apytiksliai apima 8x6 m dydžio plotą į R, PR ir P nuo jos (įskaitant išsamiai nežvalgytą vietą prie tipinio atminimo ženkle). Daugiausia radinių užfiksuota R ir P ruožuose, kur jų telkinys atitinkamai tęsiasi iki 3,5 m ir 6,5 m nuo bunkerio duobės. Kitaip nei šiuose ruožuose, žvalgant likusius Š ir V ruožus radinių buvo nedaug. Pavienių radinių taip pat būta bunkerio kalvos P ir PR papėdėse, tačiau šiai vietai žvalgymų metu skirta nedaug dėmesio.

Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio aplinkos žvalgymai nebaigti (nemaža bunkerio

4 pav. Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio vietos situacijos planas: 1 – bunkerio duobė; 2 – išžvalgytas plotas; 3 – paminklas; 4 – šaudmenys; 5 – sprogmenys; 6 – ekipuotės reikmenys; 7 – aprangos reikmenys; 8 – buities reikmenys; 9 – konstrukcijos elementai; 10 – kiti radiniai. G. Petrausko brėž.

Fig. 4. Situation plan of the Pamedžiai (Montvidinė) Forest bunker: 1 – bunker pit; 2 – surveyed area; 3 – monument; 4 – ammunition; 5 – explosives; 6 – gear elements; 7 – clothing elements; 8 – household items; 9 – construction elements; 10 – other finds

aplinkos dalis liko nežvalgyta), tačiau tyrimai jau dabar suteikia vertingų žinių apie bunkerio prieigose kilusias kautynes, jų intensyvumą ir puolimo kryptis. Didžioji šaudmenų dalis surasta prie bunkerio duobės – 15x15 m dydžio plote užfiksuoti 98 šaudmenys (91,5 % visų šaudmenų). Nors su didesniais ar mažesniais tarpais jų būta visoje šioje teritorijoje, beveik pusė šių šaudmenų (44 iš 98, arba 44,9 %) telkėsi 3x3 m dydžio plote į R ir PR nuo bunkerio. Turimais duomenimis, kautynių metu naudoti tik rusiški ginklai: iš pistoleto kulkosvaidžio PPŠ buvo iššauti mažiausiai 29 šūviai, dar 30 šūvių bunkerio link atskriejo iš karabino „Mosin“ arba pusiau automatinio šautuvo SVT. Sprendžiant iš to, kad 77,2 % šovinių tūtelių (44 iš 57) surasta R ruože arba šalia jo, partizanų bunkeris daugiausia buvo puolamas iš Š, ŠR ir R pusių. Kiek mažiau šovinių tūtelių aptikta į Š ir V nuo bunkerio duobės.

Žvalgant surastos šovinių tūtelės liudija, kad MGB kareiviai partizanų bunkerį apšaudė iš nedidelio atstumo. Pistoletu kulkosvaidžio PPŠ šovinių tūtelės pabirusios 1,6–8,5 m į ŠV, Š ir ŠR nuo bunkerio, tačiau dabartinių žvalgymų apimčių šaudymo dėsninumams atskleisti nepakanka. Priešingai nei pistoleto kulkosvaidžio PPŠ šovinių tūtelės, net 83,3 % visų 7,62x54R mm kalibro šovinių tūtelių (25 iš 30) surasta į Š, ŠR ir R nuo bunkerio duobės, iki 3 m atstumu nuo jos. Be to, pavienių šio kalibro šovinių tūtelių būta nuo 2,1 m iki 9,85 m į V, P, PV ir ŠR nuo bunkerio, dar viena atsitiktinė 7,62x54R mm kalibro šovinio tūtelė surasta kalvos PR papėdėje. Šią tūtelę nuo bunkerio skyrė 36,7 m atstumas.

Šovinių kulkos taip pat daugiausia telkiasi prie bunkerio – 72 % kulkų (36 iš 50) surasta iki 4 m atstumu nuo bunkerio duobės. Nors jos daugiausia pabirusios duobės ŠR ir P pusėse, didesnio skirtumo tarp skirtingo kalibro kulkų

išsidėstymo nepastebima. Čia aptiktas kulkas pagrįsta sieti su bunkerio apšaudymu, tačiau už 14,65–33,65 m į P–PR nuo bunkerio pabirusios skirtingo kalibro kulkos gali liudyti tiek MGB kareivių, tiek atsišaudžiusių partizanų šūvius.

Kautynių metu šalia Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerio buvo susprogdintos mažiausiai 3 rusiškos rankinės granatos RG–42. Jų dalių surasta į visas puses nuo bunkerio, tačiau kai kurie granatų fragmentai, kaip antai dūžiklis ir dvi korpuso skeveldros, buvo išsibarstę net iki 19,3–24,6 m atstumu nuo bunkerio. Sprendžiant iš granatų žiedų radimviečių, visas rankines granatas susprogdino MGB kareiviai: dvi granatos buvo išmestos maždaug už 6–8 m į Š nuo bunkerio (žiedus skiria vos 1,4 m atstumas), dar vienas granatos žiedas aptiktas 1,65 m į R nuo bunkerio duobės.

Konstrukcijos elementų daugiausia būta į R ir PR nuo bunkerio. Fabrikinės vinyš neabejotinai siejamos su bunkerio įrengimu, tačiau kalvos PR papėdėje, šalia nežymaus keliuko aptiktos vinyš ir vinutės, kaip ir čia surinktų 8 vielos gabalėlių, santykis su kalvos viršuje bunkerį įrengusiais partizanais nėra iki galo aiškus. Siekiant surinkti daugiau žinių apie Pamedžių (Montvidinės) miško bunkerį, čia vykusias kautynes ir šiuos duomenis patikslinti, archeologinius bunkerio aplinkos žvalgymus būtina tęsti. Metalu ieškikliais reikia išžvalgyti ne tik visą bunkerio kalvą, bet ir jos papėdes.

Vanagų karinės stovyklos vieta yra Žemaitijos nacionaliniame parke, 400 m į PR nuo Platelių ežero kranto, tokiu pat atstumu į Š–ŠR nuo Platelių ežero Didžiųjų Vartų link vedančio miško keliuko, Plokštinės miško 96 kvartalo 2 sklype. Už 800 m į PV nuo Vanagų karinės stovyklos kiek vėliau atskirą stovyklavietę įsirengė Raudonosios armijos kariai. Vieta Vanagų stovyklai parinkta spygliuočių miške, aukštumos

pakraštyje stūksančioje masyvioje V–R kryptimi pailgoje kalvoje (Vanago kalnelyje) ir jos R papėdėje (5 pav.). Kalvos aikštelė apie 60x25 m dydžio, jos Š, V ir R šlaitai nuožulnūs, 2,5–3 m aukščio, P šlaitas vidutinio statumo, net iki 13,5 m aukščio. Stovyklos vietoje auga pušys, eglės ir pavieniai beržai, ji nuo pelkėto 60–160 m pločio Platelių ežero sąsiaurio (PV pusėje) nutolusi per 150 m.

1943 m. tarybiniame kariniame topografiniame žemėlapyje (M1:50 000) Vanagų stovykla pažymėta miške, tačiau vos už 100 m į R–PR nuo jos plytėjo kirtimas. Kitaip nei šiaudien, 300–600 m atstumu nuo stovyklos vietos buvo 3 sodybos, vienoje kurių gyveno partizanų ryšininkai Razmai. Šios sodybos Vanagams Plokštinės miške stovyklaujant, apsirūpinant maistu ir vandeniu buvo itin reikšmingos.

1944 m. vasarą Raudonosios armijos daliniams stumiant Vokietijos kariuomenę vakarų link, Plokštinės miškas tapo viena iš Lietuvos laisvės armijos Vanagų susibūrimo vietų Žemaitijoje. Tų metų rugpjūčio 15–25 d. Platelių ežero PR pakrantėje jauni kovinės patirties neturintys Žemaitijos jaunuoliai (daugiausia studentai) buvo mokomi karo taktikos, rikiuotės, šaudymo, elgesio su sprogmenimis ir įvairių kitų kariavimo pagrindų (*Lietuvos laisvės armijos kovos Žemaitijoje*, Plungė, 2008, d. 1, p. 221–222, 258–262). Stovykloje laikytasi karinės drausmės,

5 pav. Vanagų karinės stovyklos vieta – Vanago kalnelis iš P, kalvos P papėdėje įrengti 4 mokomieji apkasai. G. Petrausko nuotr.

Fig. 5. The site of the Vanagai military camp: Vanagas Hill, as seen from the S, 4 training trenches dug at the hill's S foot

daug dėmesio skirta tvarkingai karių išvaizdai, uniformoms (dalis Vanagų dėvėjo civilius rūbus). 1944 m. rugpjūčio 25 d. Vanagus prisaikdino brigados generolas Motiejus Pečiulionis-Miškinis (1888–1960), stovyklos komendantu paskirtas leitenantas Juozas Barzda-Klevas (1913–1944), kuriam buvo pavaldūs apie 300 Vanagų (*Lietuvos laisvės armijos desantininkai Žemaitijoje. Kovojuosims ir žuvusiesiems atminti*, Panevėžys, 2012, p. 51, 75; 84, 225; *Laisvės kovotojų prisiminimai*, V., 2014, d. IX, p. 221, 299–301). Plokštinės miške apsistojusius Vanagus, anot amžininkų, aplankė net pats Lietuvos laisvės armijos įkūrėjas Kazys Veverkis-Senis (1913–1944). Po šių karinių mokymų Vanagams įsakyta išsiskirstyti ir organizuoti partizaninį pasipriešinimą gimtosiose vietovėse.

Stovykloje buvo virtuvė, medinėmis konstrukcijomis sutvirtintas lauko tualetas su atrama nugarai (jo vietą žymėjo 5–6 m ilgio, 70 cm pločio, 1 m gylio tranšėja). Vanagų reikmėms naudoti arklių traukiami vežimai, į stovyklą buvo atvežta viena ar dvi prieštankinės patrankos, negalingas rusiškas sunkvežimis (*polu-*

6 pav. Vanagų karinėje stovykloje įrengtos žeminės 1 – maisto atsargų saugyklos – duobė iš Š. G. Petrausko nuotr.

Fig. 6. The pit from dugout I – the food reserve repository that was dug at the Vanagai military camp, as seen from the N

torka) ir iš karinės žvalgybos mokyklos Vokie-tijoje parsivežta apie 40 kg svorio sprogstamųjų medžiagų ryšulių. Sprendžiant iš stovyklos dalyvių pasakojimų, sargybos saugomoje Vanagų stovykloje stovėjo sukalta ir virvėmis sutvirtinta karinė brezentinė štabo palapinė, tačiau patys Vanagai naudojo tiek vokiškas medžiagines, tiek iš nukirstų kartelių pastatytas, eglių šakomis, šiaudais apkaišytas ir išklotas žaginio tipo palapines. Be to, teigiama, kad ant Jakumo upelio šlaitų (ūkininko Stanislovo Mickevičiaus sodybos pusėje) augusių senų storų pušų kabėjo šaudymo taikiniai, o Pliksalės – vienos iš Plateljų ežero salų – link buvo iššauti keli šūviai iš prieštankinės patrankos.

Vanago kalnelyje išlikusios dviejų žeminių duobės. Kalvos ŠR šlaite įrengtos žeminės 1 duobė 5x4,8 m dydžio, iki 1,7 m gylio (V pusėje), jos Š kampe įžvelgiamos spėjamo apardyto, prakasto 2 m ilgio, 1,6 m pločio įėjimo žymės (LKS94 X6212589; Y367204) (6 pav.). Žeminės duobė orientuota ŠV–PR kryptimi (140–320°), jos Š ir ŠR pusės apardytos, P dalis užvirtusi (nepilnai įlūžęs žeminės stogas?). Duo-

bės R pusėje supiltas 1,7 m pločio, 30 cm aukščio, V ir ŠV pusėse – 1 m pločio, 20 cm aukščio pylimas. Žeminei 2 vieta parinkta Vanago kalnelio PR šlaite, 27,1 m į PV nuo žeminės 1 (LKS94 X6212560; Y367186). Duobė 5x5 m dydžio, iki 1,9 m gylio (P pusėje; Š dalyje vos 1 m gylio), orientuota ŠV–PR kryptimi (150–330°). Jos PR kampe išlikęs 3,9 m ilgio, 1,8 m pločio, 60 cm gylio (160–340°) įėjimas su neaiškiu 70 cm ilgio, 50 cm pločio atsišakojimu. Pylimų žymių apie žeminę nepastebėta.

Žeminėse buvo medinių kartelių lubos, grindys išklotos plonomis šakelėmis. Anot stovykloje tarnavusio Alfredo Dauginio, kasant žemines likęs laisvas smėlis buvo supiltas į maišus ir išbertas į šalia tekėjusį bevardį upelį. Robertas Patamsis biografinėje istorinėje apybraižoje nurodo, kad žeminėse buvo įsikūręs Vanagų karinės stovyklos štabas ir komendantūra (Patamsis R., *Paskutinis iš Žemaičių legiono štabo. Biografinė istorinė apybraiža*, Klaipėda, 2015, p. 67–68). Vis dėlto pasakojimai apie vienoje iš žeminių saugomas maisto atsargas, kitoje – ginklus (atitinkamai – žeminėje 1 ir 2) yra kur kas dažnesni ir labiau tikėtini.

Vanago kalnelio Š papėdėje ir P šlaite iškasti du nedideli 3,5x0,8 m ir 2,2x0,9 m dydžio, iki 40–50 cm gylio vienviečiai apkasai. Dar 4 masyvūs netaisyklingi mokomieji pylimų apjuosti apkasai su įėjimų ir tranšėjų žymėmis įrengti Vanago kalnelio P papėdėje (7 pav.). Šių apkasų duobės 7,2x2,75 m, 8,6x3,9 m, 7,4x4,25 m ir 8,5x4,25 m dydžio, iki 1–1,2 m gylio, atstumas tarp jų siekia 1,2–3,3 m.

Žvalgant Vanagų karinėje stovykloje buvo renkami archeologiniai duomenys apie stovyklos įrengimą, joje dalyvavusių Vanagų ginkluotę ir buitį. Metalo ieškokliais nuodugniai išžvalgytas apie 120x120 m dydžio plotas Vanago kalnelio aikštelėje, jo šlaituose ir papėdėse (iš viso beveik 1,5 ha teritorija) (8 pav.). Žvalgant

stovyklos vietą aptikti 503 radiniai, iš kurių į muziejų perduota 415. Tarp radinių didžiąsą dalį sudaro konstrukcijos elementai, šaudmenys ir su jais susiję dirbiniai (šovininių laikikliai). Šios radinių grupės atitinkamai apima 49,8 ir 27,3 % viso radinių skaičiaus (250 ir 137 radiniai).

Konstrukcijos elementai – tai 228 fabrikinės ir 2 kaltinės viny, 8 varžtai (dalis jų su veržlėmis ir tarpinėmis), 6 vinutės, 2 veržlės, įleistinis vyris, L raidės formos tvirtinimo detalė vyriui pakabinti, masyvi kilpvinė ir tarpinė. Didžiausią apskrito ir keturkampio skersinio pjūvio fabrikinė vinių, kurios Vanagų karinėje stovykloje naudotos žaginio tipo palapinės tvirtinti, dalį sudaro 6–10,9 cm ilgio viny. Dar dviejų vinių ilgis siekia 13 cm, o pačių masyviausiųjų – iki 23,4 cm.

Tarp surastų šaudmenų vyrauja rusiški ir vokiški šoviniai, tūtelės ir kulkos. Rusiškų šaudmenų grupei skiriamas 61 neiššautas 7,62x54R mm kalibro šovinys, 17 šovininių tūtelių ir 10 kulkų (viena jų – trasuojamoji), 6 7,62x25 mm kalibro šoviniai ir 3 nedidelio kalibro (5,6 mm) šovininių kulkos, vokiškų – 21 neiššautas karabino „Mauser“ (7,92x57 mm kalibro) šovinys, 4 šovininių tūtelės, 2 kulkos ir 6 neiššauti pistoleto šoviniai (9x19 mm kalibro). Žvalgant surasta neiššautų prancūziško karabino MAS–36

7 pav. Vanagų karinėje stovykloje įrengto mokomojo apkaso 4 duobė iš R. G. Petrausko nuotr.

Fig. 7. The pit from training trench 4 dug in the Vanagai military camp, as seen from the E

8 pav. Vanagų karinės stovyklos žvalgymų akimirka. G. Petrausko nuotr.

Fig. 8. A moment during the survey of the Vanagai military camp

(7,5x54 mm kalibras) ir britiško šautuvo „Lee–Enfield“ (7,7x56R mm kalibras) šovininių, neiššautos detonavusio šovinio tūtelės fragmentų bei rusiškos 30 mm kalibro signalinės raketos šovinio tūtelės dugnas. Atskirai minėtini vokiškų, prancūziškų (?) ir rusiškų (?) šovininių laikikliai, vokiška prieštankinė 37x380R mm kalibro patrankos šovinio tūta. Ant šovininių ir tūtelių

0 3 cm

9 pav. Vanagų karinėje stovykloje aptiktas karabino „Mosin“ vamzdžio valymo šepetėlis. G. Stirbos nuotr.

Fig. 9. A Mosin carbine bore brush discovered in the Vanagai military camp

10 pav. Vanagų karinėje stovykloje aptikta rankinė granata F-1. G. Petrausko nuotr.

Fig. 10. An F-1 hand grenade discovered in the Vanagai military camp

dugnų įmušti 1928–1941 m. gaminimo metai patvirtina, kad šaudmenys yra iš pačios Lietuvos partizaninio karo pradžios.

Vanagų ginkluotės ir sprogmenų radinių grupei skiriamas rusiško karabino „Mosin“ vamzdžio valymo šepetėlis (9 pav.), nesprogusi rusiška rankinė granata F-1 (be sprogdiklio) (10 pav.), vokiškos „Eihandgranate 39“ modelio rankinės granatos sprogdiklis ir 2 artilerijos sviedinių skeveldros. Ekipuotės dalys – tai rusiško parašiuoto žiedas (11 pav.), 2 keturkampės amunicijos dirželių sagtelės, vokiškos dujo-

0 3 cm

11 pav. Vanagų karinėje stovykloje aptiktas parašiuoto žiedas. G. Stirbos nuotr.

Fig. 11. A parachute ring discovered in the Vanagai military camp

0 3 cm

12 pav. Vanagų karinėje stovykloje rastas dujokaukės dėklo dirželio kabliukas. G. Petrausko nuotr.

Fig. 12. A gas mask case belt clip discovered in the Vanagai military camp

kaukės dėklo dirželio kabliukas (12 pav.) ir palapinskraistės žiedas. Uniformos detalėmis laikoma Vermachto karininko uniformos kepurės kokardos dalis (13:1 pav.), 2 antpečių ženkliai (13:2, 3 pav.), švarko saga, 2 kelnių arba palapinskraistės sagos, aprangos detalėmis – bato pasagėlė.

13 pav. Vanagų karinėje stovykloje aptikti radiniai: 1 – kokardos dalis; 2, 3 – uniformos antpečių ženkliai. G. Petrausko nuotr.

Fig. 13. Finds discovered in the Vanagai military camp: 1 – Part of a cap badge; 2, 3 – shoulder insignia

0 2 cm

Buities reikmenys sudaro nemažą Vanagų karinėje stovykloje surastų radinių dalį. Minėtina raudono emalio puodelio ąselė, 14 žalsvo ir balkšvo stiklo butelių šukių, šaukštas, šakutė, šaukšto arba šakutės rankenėlė, masyvi kirvio pentis, 5 daugiafunkciai, 2 atlenkiami ir vienas kriauninis peiliukas, 2 dildės, raktas, 2 nežinomų dirbinių rankenos, vokiško žiebtuvėlio žiedas, galvaninio elemento dangtelis, 5 stačiakampės ir apskritos grandys, planšetės, piniginės ar kito odinio dirbinio fragmentai, drabužių ar piniginės užsegimo dalis – kabliukas, 2 kaiščiai, 2 Švč. Jėzaus širdies medaliukai ir net 16 skirtingo nominalo monetų: sidabriniai Lietuvos Respublikos 1925 m. 2 litai (14 pav.), TSRS 1940 m. 5 kapeikos, 1940–1942 m. Trečiojo Reicho 1, 5 ir 10 pfenigų. Žvalgant aptiktos dvi žvaigždutės (?) dalys ir dviračio arba motociklo sparno ženkliukas (15 pav.) leidžia manyti, kad Vanagai stovykloje turėjo dviratį.

Iš higienos reikmenų dėmesys atkreiptinas į šuką, vokišką skutimosi peiliuką, iš karabino „Mauser“ šovinio tūtelės padarytą skutimosi

0 ————— 2 cm

14 pav. Vanagų karinėje stovykloje rasta Lietuvos Respublikos 2 litų 1925 m. moneta. G. Stirbos nuotr.

Fig. 14. A 1925 Republic of Lithuania 2 litas coin discovered in the Vanagai military camp

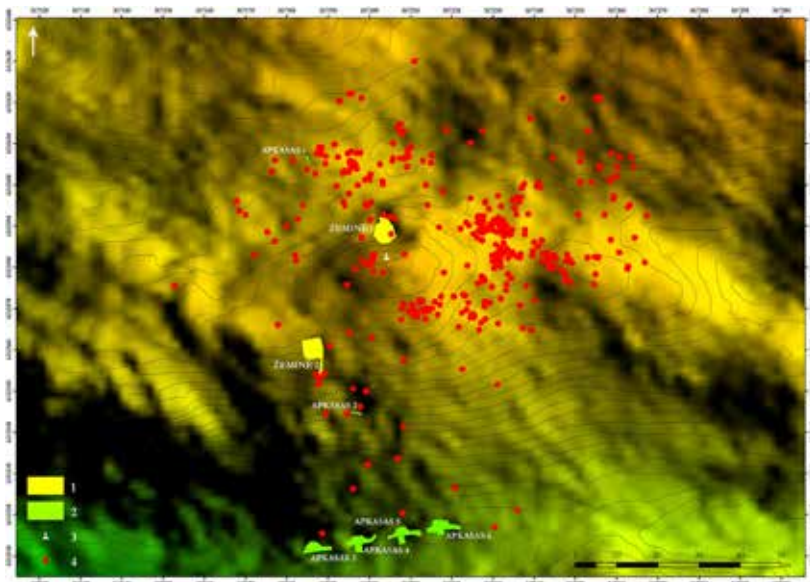
0 ————— 2 cm

15 pav. Vanagų karinėje stovykloje aptiktas sparno ženkliukas. G. Stirbos nuotr.

Fig. 15. A wing badge discovered in the Vanagai military camp

16 pav. Vanagų karinės stovyklos situacijos planas: 1 – žeminės duobė; 2 – apkaso duobė; 3 – paminklas; 4 – radiniai. G. Petrausko brėž.

Fig. 16. Situation plan of the Vanagai military camp: 1 – dugout pit; 2 – trench pit; 3 – monument; 4 – finds

šepetėlį ir vokišką porcelianinį higienos indelį su tąsia kvepiančia kreminės spalvos mase viduje (išliko 10,9 g svorio kremo). Restauratorės R. Ulozaitės atlikti IR spektrinės analizės tyrimai parodė, kad indelyje išlikusi masė yra vazelinas. Be to, žvalgant stovyklos vietą surastos 7 pasagvinės, 3 geležiniai ir vario lydinio apkaustai, stačiakampis geležies ruošinio gabalas ir kiti radiniai.

Archeologiniai Vanagų karinės stovyklos žvalgymai suteikia svarbių duomenų apie stovyklą ir kariniuose mokymuose dalyvavusius Vanagus, ženkliai papildo istorinių įvykių dalyvių pasakojimus, juos patikslina, leidžia atsakyti į dalį kylančių klausimų ir išskirti naujus. Remiantis ekspedicijos metu aptiktais radiniais ir jų išsidėstymu, nustatyta tiksli Vanagų karinės stovyklos vieta, apibrėžtas jos dydis, ribos ir atskiros stovyklos erdvės. Iš viso išskirti keli pagrindiniai radinių paplitimo telkiniai (16 pav.).

Kitaip nei buvo galima tikėtis iš vyraujančių pasakojimų apie Vanagų stovyklos vietą ir joje vykusius karinius mokymus, Vanago kalneliu vadinamos kalvos aikštelėje, ypač jos aukš-

17 pav. LLA Vanagų karinės stovyklos vadavietė iš PV. G. Petrausko nuotr.

Fig. 17. The headquarters of the LLA Vanagai military camp, as seen from the SW

čiausioje dalyje, žeminės 1 (maisto atsargų saugyklos) ir tipinio atminimo ženklų aplinkoje, aptikta vos kiek daugiau nei 30 radinių. Be čia 3,2 m skersmens plote pabirusių 19 vinių, raktas porcelianinis vazelinų indelis, raktas, kelios butelio šukės, Vermachto kariuomenės uniformos kelnų arba palapinskraistės saga, 7,62x54R mm kalibro šovinio kulka ir keletas kitų radinių. Kalvos aikštelės V dalis pasirodė esanti visiškai tuščia ir didesnio dėmesio verta tik čia surasta rankinė granata F-1.

Didžiausias radinių telkinys apima 30 m ilgio, 10 m pločio ruožą Vanago kalnelio R papėdėje, 10x5 m dydžio plotą jo aikštelės PR pakraštyje ir apie 10x7 m plotą į R nuo šio kalnelio stūksančios iki 1 m aukščio kalvelės V dalyje (17 pav.). Šiame telkinyje surasti net 236 radiniai (47 % viso radinių skaičiaus), o dvi didžiausios, 7x5 m ir 8x5 m dydžio, 3 m tuščio tarpo atskirtos radinių koncentracijos užfiksuotos Vanago kalnelio R papėdės Š dalyje. Šioje radinių koncentracijoje itin daug vinių, neiššautų šaudmenų ir buities reikmenų. Vanago kalnelio PR papėdėje radiniai daugiausia pabirę nedideliame 5x5 m dydžio plote, tačiau čia, be vinių ir neiššautų šaudmenų, buities reikmenų beveik nerasta. Dar vienas didesnis radinių telkinys užfiksuotas Vanago kalnelio Š papėdėje. Nors radiniai šioje vietoje pasklidę kiek didesnėje teritorijoje,

didžiausią jų dalis yra apie 15x10 m dydžio plote į R ir PR nuo šioje papėdėje iškasto apkaso. Šiam radinių telkiniui priskiriami 64 radiniai (daugiausia viny; 12,7 % viso radinių skaičiaus).

Radinių paplitimo planas atskleidžia, kad konstrukcijos elementai pasklidę visoje Vanagų karinės stovyklos teritorijoje. Pagrindiniame radinių telkinyje Vanago kalnelio R papėdėje ir aikštelės PR pakraštyje surastos 98 viny (42,6 % viso vinių skaičiaus), dar 49 (21,3 %) – kalvos Š papėdėje; pavienių vinių taip pat būta prie žeminių ir apkasų. Viny po Vanagų karinės stovyklos teritoriją pabirusios ir pavieniui, ir sankaupomis po 11–12 vienoje vietoje. Nekyla abejonių, kad surastos viny ir ypač jų sankaupos rodo Vanago kalnelio Š ir R papėdėse stovėjusių žaginio tipo palapinių vietą. Iš viso išvengiamos ne mažiau kaip 4 palapinių grupės. Netoli žeminės 2 duobės aptiktas įleistinis vyris greičiausiai tvirtino ginklų saugyklos duris ar langą, tačiau ar šalia keliuko kalvos P papėdėje surasti varžtai susiję su Vanagų stovykla, ar buvo pamesti vėlesniais metais, šiandien lieka neaišku.

Šaudmenų aptikta visoje Vanagų karinės stovyklos teritorijoje, jie tankiausiai pasklidę Vanago kalnelio R papėdėje. Kiek mažiau šaudmenų rasta aikštelės PR pakraštyje. Neiššauti šoviniai sudaro net 78,4 % visų šaudmenų, tarp jų vyrauja rusiški šaudmenys (73,3 % viso šaudmenų skaičiaus). Kitaip nei nepanaudoti šoviniai, iššautos šovinių tūtelės ir kulkos daugiausia pasklidusios ne pagrindiniame šaudmenų telkinyje Vanago kalnelio R papėdėje, o visame karinės stovyklos plote. Žvalgant surastos šovinių tūtelės ir kulkos leidžia kalbėti apie mažiau siai 15 paleistų šuvių. Taigi archeologiniai duomenys patvirtina amžininkų pasakojimus, kad šaudymo pratybos Vanagų karinėje stovykloje nevyko; jos vietos reikia ieškoti kitoje Plokštinės miško vietoje.

Plokštinės miške susibūrę Vanagai turėjo įvairaus kalibro šaudmenų, tarp jų rusiškų 7,62x54R mm kalibro (karabinas „Mosin“, pusiau automatinis šautuvas SVT) ir vokiškų 7,92x57 mm kalibro (karabinas „Mauser“) šovinių atsargos buvo didžiausios. Tai, kad Vanagai karinėje stovykloje buvo ginkluoti „Mosino“ tipo karabinais, rodo ir didžiąjame radinių telkinyje aptiktas šio ginklo vamzdžio valymo šepetėlis. Sprendžiant iš surastų šaudmenų, Vanagai stovykloje taip pat turėjo prancūzišką karabiną MAS–36 ir britišką šautuvą „Lee–Enfield“ (tokį ginklų naudojo tarpukario Lietuvos kariuomenė). Vanago kalnelio ŠV šlaite aptikta 20 neiššautų 7,62x54R mm kalibro šovinių (vienos šovinių dėžutės turinys) ir 4 iššautos tūtelės, Š papėdėje – 6 nepanaudotų karabino „Mauser“ šovinių telkinys, tačiau aiškesnių dėsningumų tarp skirtingo kalibro šaudmenų paplitimo nepastebima.

Vanago kalnelio Š papėdėje aptiktos dvi artilerijos sviedinių skeveldros liko nuo per Plokštinės mišką slinkusio II Pasaulinio karo fronto, o kalvos R papėdėje aptikta vokiškos prieštankinės patrankos tūta sietina su Vanagų karinės stovyklos dalyvių prisiminimuose minima iš Vermachto kariuomenės perimta viena ar dviem ant ratų su stipiniais sumontuotomis prieštankinėmis patrankomis.

Ekipuotės reikmenys ir uniformos detalės Vanagų karinėje stovykloje pasklidusios pagrindiniame dirbinių telkinyje Vanago kalnelio R papėdėje ir aikštelės PR pakraštyje. Nors ši radinių grupė nėra didelė, visos uniformos detalės (kokardos dalis, uniformos antpečių ženklukai ir sagos) ir beveik visa ekipuotė (dujokaukės dėklo dirželio kabliukas ir palapinskraistės žiedas) perimta iš Vermachto kareivių. Pastebėtina, kad uniformos švarko ir kelnų arba palapinskraistės sagą skyrė vos 2,8 m atstumas, o du karininko uniformos antpečių ženklukai ir

kokardos dalis surasti siaurame 3,1 m ilgio ruože. Tuo remiantis daroma išvada, kad žvalgant aptiktos dviejų skirtingų Vermachto uniformų dalys, iš kurių vieną II Pasaulinio karo metais nešiojo karininkas.

Buities reikmenys daugiausia pabirę 11x9 m dydžio plote Vanago kalnelio R papėdėje ir tik pavienių radinių rasta aikštelėje, PR šlaite ir Š papėdėje. Būtent šioje Vanagų karinės stovyklos dalyje surasta 10 monetų iš 16, dar 3 monetos buvo pamestos 7,4–13 m atstumu į PR nuo šio ploto, R stūksančios kalvelės V šlaite. Buities reikmenų išsidėstymas dar kartą patvirtina, kad Vanago kalnelio R papėdėje buvo pagrindinė Vanagų karinės stovyklos erdvė. Nedidelį 7x4 m dydžio plotelį šio telkinio Š dalyje, kuriame aptiktos 8 monetos, karabino „Mosin“ šepetėlis, Vermachto uniformos švarko, kelnių arba palapinskraistės sagos, šukos ir daugiafunkcis peiliukas, reikia laikyti stovyklos vadaviete.

Išžvalgius žeminių ir apkasų aplinką, žymesnių radinių telkinių neužfiksuota. Tuo remiantis daroma išvada, kad didesnė veikla ir kovos veiksmai prie žeminių ir apkasų nevyko (medinės konstrukcijos ir radiniai, tikėtina, būtų aptikti rengiant detaliuosius archeologinius tyrimus). Masyvūs netaisyklingo plano apkasai įrengti strateginiu požiūriu netinkamoje vietoje – gynybai nepritaikytoje gilioje, tačiau gerai užmaskuotoje aukštų kalvų apsuptoje Vanago kalnelio P papėdėje. Taigi šie apkasai buvo iškasti mokymosi tikslais, o kiekvieną iš jų, tikėtina, įrengė atskiras Vanagų būrys.

The field survey of Lithuanian partisan war sites in Žemaitija National Park

In 2019, the LLKĮS surveyed Lithuanian partisan war sites in Žemaitija National Park (Plungė District, W Lithuania): the vicinity of the partisan bunker in Pamedžiai (Montvidinė)

Forest and the site of the Lithuanian Liberation Army's Vanagai military camp in Plokštinė Forest.

The survey of almost 300 m² at the site of the Ignacas Žabinskis–Auklėtinis platoon bunker in Pamedžiai (Montvidinė) Forest yielded 159 finds (Figs. 1, 4), including mainly Russian spent cartridges and bullets, somewhat fewer Russian hand grenade pieces and wire nails, and small numbers of clothing elements, pieces of gear (Figs. 2, 3), and household utensils. The investigation collected valuable data about the battle that occurred at the bunker's approaches and determined the direction of the attack. It was established that only Russian weapons were used during the battle: at least 29 PPS submachine gun rounds and 30 Mosin carbine or semiautomatic SVT-40 rifle rounds. The MGB soldiers mostly shot at the bunker from short range, attacking from the N, NE, and E. In addition, at least 3 RG-42 hand grenades were thrown from the N and E towards the bunker.

The survey of roughly 1.5 ha at the site of Lithuanian Liberation Army's Vanagai military camp in Plokštinė Forest yielded 503 finds (415 of which were given to a museum) (Figs. 5, 8, 16). The bulk of the finds consisted of wire nails, Russian and German ammunition (live rounds predominating), but also including Russian and German explosives (Fig. 10), French and British cartridges, a German anti-tank shell casing, weapon elements (Fig. 9), Wehrmacht military uniform (Fig. 13) and gear elements (Figs. 11, 12), partisan household (Fig. 15) and hygiene items, and Interwar Lithuanian, USSR, and Third Reich coins (Fig. 14). The precise boundaries of the Vanagai military camp as well as location of the headquarters and tents were determined. The camp's main area was at the E foot of Vanagas Hill (Fig. 17). The pits from two dugouts: for food reserve and weapon stor-

age, had survived in Vanagas Hill (Fig. 6) along with two foxholes and four large training trenches that had been dug at the foot of the hill (Fig. 7). Shooting practice did not occur at the camp site.

Gediminas Petrauskas,
Vykintas Vaitkevičius

Partizaninio karo vietos Pasvalio ir Radviliškio rajonuose

2019 m. rugpjūtį ir spalį LLKIS kartu su Pasvalio krašto muziejumi žvalgė Lietuvos partizanų stovyklavietę Žadeikių miške (Pasvalio r., Daujėnų sen.), o aštuntosios pilietinės jaunimo vasaros stovyklos „Laisvės kovų atmintis“ metu tęsė žvalgymus Radviliškio rajone (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 642–651; *ATL 2013 metais*, 2014, p. 482–489; *ATL 2014 metais*, 2015, p. 587–592; *ATL 2015 metais*, 2016, p. 498–510; *ATL 2016 metais*, 2017, p. 441–450; *ATL 2017 metais*, 2018, p. 641–653; *ATL 2017 metais*, 2018, p. 653–656; *ATL 2018 metais*, 2019, p. 590–600). Aptikti radiniai perduoti į Pasvalio krašto muziejų ir ŠAM. Straipsnyje koordinatės nurodomos LKS94 sistemoje.

Žadeikių miško partizanų stovyklavietė yra 1 km į PR nuo žydu žudynių vietos ir kapo (UK 11073), 850 m ta pačia kryptimi nuo žydu žudynių vietos ir kapo II (UK 35337), 800 m į R nuo Pyvesos dešiniojo kranto ir 500 m nuo kelio Žadeikiai–Užusienis–Dvareliškiai, 136 miško kvartalo PR dalyje, lygioje vietoje (H_{abs} 41,20–41,70 m). Spygliuočių miške su lapuočių medžių pomiškiu įrengtoje stovyklavietėje išlikusios dvi pylimų apjuostos žeminių duobės. Stovyklavietės P dalyje iškastos žeminės 1 duobė 5,4x4,7 m dydžio, 80 cm gylio, su 4,25 m ilgio įėjimo grioviu R pusėje ir dviem atsišakojimais gale (6209376; 528079) (1 pav.). Apie 10 m į ŠR nuo jos telkšo nedidelė, apie 18x8 m dydžio, 1 m gylio pelkėta dauba. Žeminei 2 vieta parinkta stovyklavietės ŠV dalyje, 17,5 m į Š–ŠV nuo žeminės 1, nežymios 40–50 cm aukščio kalvelės viršuje (6209399; 528073). Jos duobė 5x5 m dydžio, 85 cm gylio, su 9,3 m ilgio tranšėja ir dviem atsišakojimais P ir V pusėse.

Žeminių duobes iš Š ir V pusių juosia 28 apkasų žiedas, dar 4 apkasai iškasti į PR nuo žeminės 1 ir į R nuo žeminės 2. Apkasai orien-

1 pav. Žadeikių miško partizanų stovyklavietėje įrengtos žeminės 1 duobė iš ŠR. G. Petrausko nuotr.

Fig. 1. The pit of dugout 1 created at the Žadeikiai Forest partisan camp site, as seen from the NE

